

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
бакалавра**

**ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДИТИНОЮ**

Виконала: студентка 4-го курсу, гр. 6.2319-ср,
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Д.А.Турило

Керівник: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к.філос.н. Широбокова О. О.

Рецензент: доцент кафедри соціальної
філософії та управління,
доцент, к.філос.н. Маліновська О. С.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Турило Дарині Андріївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною

керівник роботи Широбокова Ольга Олександрівна, к.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «08» лютого 2023 року № 261-с

2. Строк подання студентом роботи 8 червня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. Вид. 2-е, випр. та доповн. Київ : Золоті ворота, 2016. 202 с.; Михайлова І. В. Особливості використання методів арт-терапії в психокорекції турботи про себе в ранній юності. *Практична психологія та соціальна робота.* 2014. № 7. С. 40–43.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки 1. Проаналізувати історію дослідження арт-терапевтичної соціальної роботи з дітьми. 2. Уточнити поняття «арт-терапія», «дитина», «творчий процес», «соціальна робота». 3. Визначити принципи та методи дослідження арт-терапевтичної соціальної роботи з дітьми. 4. Проаналізувати особливості правового регулювання арт-терапевтичної соціальної роботи з дітьми. 5. Визначити роль соціальних працівників в здійсненні арт-терапевтичної соціальної роботи з дітьми. 6. Здійснити порівняльний аналіз арт-терапевтичних методів та специфіки реалізації соціальної арт-терапевтичної роботи з дітьми в Україні та за кордоном. 7. Охарактеризувати вплив арт-терапії, на психологічний та соціальний розвиток дітей – переміщених осіб, на їх настрій, інтеграцію в суспільство. 8. Охарактеризувати емпіричне дослідження з використання мандалотерапії з дітьми – переміщеними особами, у боротьбі з гнівом.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
1 рисунок

---

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Широбокова О.О., доцент кафедри соціальної філософії та управління	08.02.2023	08.02.2023
Розділ 2	Широбокова О.О., доцент кафедри соціальної філософії та управління	30.03.2023	30.03.2023
Розділ 3	Широбокова О.О., доцент кафедри соціальної філософії та управління	28.04.2023	28.04.2023

7. Дата видачі завдання 08 лютого 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2023	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2023	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Лютий – березень 2023	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Березень – квітень 2023	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Квітень – травень 2023	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Травень 2023	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Травень 2023	<i>виконано</i>

Студент _____ Д.А. Турило

Керівник роботи _____ О.О. Широбокова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.С. Маліновська

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 45 сторінок, 50 позицій у списку літератури, 3 додатків.

АРТ-ТЕРАПІЯ, ДИТИНА, СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Мета роботи: вивчення та аналіз використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною з метою поліпшення її психологічного стану, соціальної адаптації та самовираження.

Об'єкт дослідження: арт-терапевтичні технології, що запропоновані до застосування у соціальній роботі з дитиною.

Предмет дослідження: процес використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною, включаючи методи, підходи та ефективність їх застосування.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури та документів, веб-сайтів, спостереження, аналіз статистичних даних та ретроспективний аналіз випадків.

Гіпотеза : доказовою є ефективність покращення стану клієнтів – дітей, при використанні під час терапії, корекції станів, поведінки, розкритті власного потенціалу, методів арт-терапії. Дана методика може бути використана в елементах практики соціальних працівників, задля покращення загального стану та благополуччя клієнтів.

Висновки: 1. Арт-терапія сприяє покращенню психологічного, духовного стану дітей – вимушених українських переселенців в Німеччині. Впровадження цих методик, в практику соціальних працівників, є дієвим інструментом для інтеграції, знайомства, діагностики, комунікації та розвитку дітей

2. Задля розвитку використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною важливі: набуття практики та підвищення кваліфікації спеціаліста; хороша соціально-правова підтримка; супервізія; менторство; взаємодія з іншими спеціалістами дотичних областей; індивідуальний підхід до кожного клієнта та його оточення, за можливості.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 45 pages, 50 items in the bibliography, 3 annexes.

ART THERAPY, CHILD, SOCIAL WORK

The purpose of the research: study and analysis of the use of art therapy technologies in social work with a child in order to improve their psychological state, social adaptation and self-expression.

Object of research: art therapy technologies proposed for use in social work with children.

Subject of research: the process of using art therapy technologies in social work with a child, including methods, approaches and the effectiveness of their application.

Research methods: analysis of scientific literature and documents, websites, observations, statistical data analysis and retrospective analysis of cases.

Hypothesis: the use of art therapy methods in therapy, correction of conditions, behavior, disclosure of one's own potential improves improving the condition of clients – children, and there is evidence to that. This technique can be used in elements of the practical training of social workers to improve the general condition and well-being of clients.

Conclusions: 1. Art therapy contributes to the improvement of the psychological and spiritual condition of children - forced Ukrainian immigrants to Germany. The implementation of these methods in the practical training of social workers is an effective tool for integration, acquaintance, diagnosis, communication and development of children.

2. To develop the use of art therapy technologies in social work with children, the following are important: gaining practical knowledge and improving the qualifications of a specialist; good social and legal support; supervision; mentoring; interaction with other specialists in related areas; individual approach to each client and their environment, if possible.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ З ДІТЬМИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	6
1.1. Історичний огляд розвитку арт-терапії з дітьми у соціальній роботі.....	6
1.2. Характеристика основних понять дослідження: «арт-терапія», «дитина», «соціальна робота».....	10
1.3. Принципи та методи дослідження використання арт-терапії з дітьми у соціальній роботі.....	14
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ З ДІТЬМИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	19
2.1. Правове регулювання системи використання арт-терапевтичних методів роботи з дітьми у соціальній роботі в Україні.....	19
2.2. Основні принципи та підходи в арт-терапії з дітьми у соціальній роботі.....	24
2.3. Порівняльний аналіз використання арт-терапевтичних методів у соціальній роботі з дітьми в Україні та в інших країнах світу.....	28
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ- ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ.....	30
3.1. Вплив арт-терапії, на психологічний та соціальний розвиток дітей – переміщених осіб, на їх настрій, інтеграцію в суспільство.....	30
3.2. Емпіричне дослідження використання мандалотерапії з дітьми – переміщеними особами, у боротьбі з гнівом.....	32
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	41
ДОДАТКИ.....	46

ВСТУП

Актуальність дослідження. На тлі військових дій між Росією та Україною, діти є однією з найвразливіших категорій, не лише фізично, а й психологічно. Саме зараз актуальне застосування методик арт-терапії, що можуть допомогти дитині зрозуміти власні почуття, підсвідомо сказати те, що неможливо передати словами, вивільнити енергію, скоректувати поведінку та багато іншого, що сприяє розвитку емоційного, психологічного та соціального благополуччя. Наразі в Україні застосування методик арт-терапії у соціальній роботі є дуже актуальним і значущим, та існує декілька основних напрямків та сфер її застосування. Психологічна реабілітація, де арт-терапія допомагає в підтримці та покращенні психічного благополуччя людей, які мають психічні розлади, посттравматичний стресовий розлад, депресію та інші психологічні проблеми [11]. Соціальна адаптація, де арт-терапія допомагає людям, які перебувають у складних соціальних ситуаціях, таких як безпритульність, внутрішньо переміщені особи, біженці та інші, впоратися зі стресом, знайти способи самовираження та підтримати соціальну адаптацію [12].

Робота з вразливими групами, такими як діти з інвалідністю, люди похилого віку, жертви насильства або тортури, учасники війни та інші. Вона допомагає відновити емоційну стабільність, покращити якість життя та підтримати інтеграцію в суспільство [11].

Одним з викликів в Україні є розвиток кваліфікованих арт-терапевтів та створення необхідних умов для використання арт-терапії в соціальній роботі. Проте, деякі організації, центри соціальної допомоги та освітні заклади вже впроваджують арт-терапевтичні підходи та проводять проекти з використанням арт-терапії для різних цільових груп.

Проблемна ситуація полягає у тому, що в Україні використання арт-терапії в соціальній роботі з дітьми ще не отримало достатньої уваги та систематичного підходу, не дивлячись на те, який потенціал та можливості відкриває використання цих методик, якою популярністю арт-терапія користується у всьому світі. Додатковою проблемою стали нові виклики, що

з'являються зі спробами впровадження нової сфери. Адже для цього підходу, варто мати достатнє розуміння та визнання ефективності арт-терапевтичних технологій серед соціальних працівників. Також існує потреба в розробці чітких методичних рекомендацій та стандартів для впровадження арт-терапії в соціальну роботу з дітьми, бо через використання неоднозначних символів, етапів, інтерпретації, схильності до індивідуального підходу, пострадянське мислення та культурні особливості, процес інтеграції в українське суспільство, може ускладнювати та потребувати додаткової розробки, процесів інтерпретації та стандартизації. В основі арт-терапії лежить механізм проєкції, тобто вона дозволяє перенести внутрішні переживання, нав'язливі думки й емоції на артоб'єкт. Таким чином людина через творчість висловлює свій внутрішній стан. Більш того, творчість сама по собі сприяє викиду дофаміну в кров, від чого поліпшується настрій і знижується рівень стресу [28].

Проблематику використання арт-терапії з дітьми, для покращення їх психологічного стану, розвитку та підвищення рівня благополуччя, розвивали у своїх працях такі дослідники як А. Хілл, М. Наумбург, Е. Крамер, Ю. Шварц, Х. Мальчіоді та інші. Перші спроби використання мистецтва в терапевтичних цілях з дітьми були занотовані у кінці 19-го століття. У цей час А. Хілл запропонував використовувати малювання як засіб самовираження та взаємодії з пацієнтами, зокрема з дітьми, однак, арт-терапія як систематична методологія зародилася пізніше [18].

Втім, незважаючи на значну кількість публікацій, питання удосконалення системи арт-терапії з дітьми не досліджене й існують значні складнощі щодо впровадження теоретичних розробок на вітчизняному просторі.

Об'єкт дослідження: арт-терапевтичні технології, що запропоновані до застосування у соціальній роботі з дитиною.

Предмет дослідження: процес використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною, включаючи методи, підходи та ефективність їх застосування.

Мета роботи: вивчення та аналіз використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною з метою поліпшення її психологічного стану, соціальної адаптації та самовираження.

Завдання дослідження:

- аналіз літературних джерел, історії та стану наукової розробки арт-терапії з дітьми;
- здійснити уточнення змісту головних понять дослідження: «арт-терапія», «діти», «експресивне мистецтво», «інтеграція», «психосоціальна підтримка», «творчий процес», «мистецька терапія», «соціальна робота», «травма», «самовираження», «емоційна регуляція»;
- охарактеризувати принципи та методи дослідження використання арт-терапії з дітьми у соціальній роботі;
- описати правові аспекти використання арт-терапії з дітьми;
- визначення основних принципів та підходів арт-терапії при впливі на психологічний розвиток та благополуччя дітей;
- дослідження сучасного стану використання арт-терапії в соціальній роботі з дітьми в Україні та закордоном;
- дослідити вплив мандало терапії на психологічний та соціальний розвиток дітей;
- розробка рекомендацій щодо впровадження арт-терапевтичних технологій в соціальну роботу з дітьми.

Гіпотеза: доказова ефективність покращення стану клієнтів – дітей, при використанні під час терапії, корекції станів, поведінки, розкритті власного потенціалу, методів арт-терапії. Дана методика може бути використана в елементах практики соціальних працівників, задля покращення загального стану та благополуччя клієнтів.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

1.1. Історичний огляд розвитку арт-терапії з дітьми у соціальній роботі

Історія досліджень арт-терапії з дітьми свідчить про поступовий розвиток та визнання її значущості в соціальній роботі. Вона почалася як відгалуження психотерапії і швидко розвивалася в самостійну галузь, зосереджуючись на використанні мистецтва та творчих процесів як засобу комунікації та трансформації в контексті роботи з дітьми [39].

Адріан Хілл (Adrian Hill), у 1938 році розробив підхід, «психологічну арт-терапію», та опублікував книгу під назвою «Art Versus Illness» (Мистецтво проти хвороби), де вперше описав використання малювання як засобу для поліпшення психічного стану хворих на туберкульоз [18].

Чоловік сам переживши цю хворобу, почав регулярно малювати пейзажі під час своєї довготривалої госпіталізації, і помітив, що малювання допомагало зняти напругу, покращити настрій і зосередитися на позитивних аспектах життя. Він також спілкувався з іншими пацієнтами і проводив з ними арт-сеанси.

У середині ХХ століття арт-терапія почала розвиватися як важлива допоміжна методика для дитячої психотерапії. Також у 1940-х роках Маргарет Наумбург (Margaret Naumburg) і Едіт Крамер (Edith Kramer) зробили внесок у розробку арт-терапевтичних підходів для роботи з дітьми. Вони використовували мистецтво як спосіб розкриття та вираження емоцій, а також стимуляції самовираження та творчості [34].

Маргарет Наумбург (Margaret Naumburg) була американською психологом і психоаналітиком, однією з перших практикуючих арт-терапевтів. Вона розробила свій власний підхід до арт-терапії, який називався «динамічна

арт-терапія». Цей підхід базувався на психоаналітичних принципах та використанні художнього процесу для розкриття підсвідомих конфліктів та емоційних проблем. Вона вважала, що мистецтво може служити мовою підсвідомості і сприяти процесу психологічного зцілення, а також вона активно популяризувала арт-терапію, публікувала статті, проводила семінари, тренінги. Маргарет Наумбург також була одним з засновників Американського товариства арт-терапії (American Art Therapy Association), яке сприяло визнанню арт-терапії як професійної дисципліни і сприяло розвитку її методології та практики [37; 41].

Едіт Крамер (Edit Kramer) була австрійсько-американською художницею, психотерапевтом і викладачем, яка зробила значний внесок у розвиток арт-терапії та визнання її, як важливого психотерапевтичного підходу. Вона вивчала мистецтво в Австрії та США, отримала вищу освіту в галузі психології, та відчувала, що мистецтво має великий потенціал у психотерапії. Одним з найважливіших внесків Крамер у сферу арт-терапії було розроблення поняття «символічного функціонування». Символи представляють складні емоції, досвід, травми або конфлікти, які можуть бути складними для вираження словами, створює безпечне середовище [30]. Вона також писала статті та книги, викладала арт-терапію, сприяла підготовці нових фахівців. Одним із важливих відкриттів Крамер було розроблення поняття «творчість як процес». Вона підкреслювала, що сам процес художньої творчості є важливішим, ніж кінцевий результат. Крамер також активно використовувала групову арт-терапію, вірячи у цінність взаємодії та спільного творчого процесу в груповому середовищі. Вона розвивала методи і техніки, що сприяли створенню безпечного простору, де учасники групи могли досліджувати свої емоції, взаємодіяти та вчиться один від одного. Інший важливий аспект внеску Крамер полягав у її роботі з дітьми. Вона вірила в потенціал мистецтва як засобу самовираження та зцілення для дітей з різними психологічними труднощами. Крамер розробила методики роботи з дітьми через мистецтво, що сприяли їхньому розвитку, самовираженню та соціальній адаптації. Вчена була авторкою численних статей

та книг, включаючи «Art as Therapy with Children» та «Art as Therapy: Collected Papers». Її робота та внесок були визнані в арт-терапевтичній спільноті, і вона є одним із видатних діячів, що сприяли розвитку та визнанню арт-терапії як важливого методу психотерапії [34].

Історії відомо багато об'єднань, значна кількість країн має свої власні національні асоціації та професійні спілки з арт-терапії, які займаються розвитком, підтримкою та популяризацією цього напрямку. Ось декілька з них: Американське товариство арт-терапії (American Art Therapy Association) – засновано в 1969 році [41]; Британська асоціація арт-терапії (British Association of Art Therapists) – засновано в 1964 році [44]; Канадське товариство арт-терапії (Canadian Art Therapy Association) – засновано в 1977 році [45]; Європейська федерація арт-терапії (European Federation of Art Therapy) – засновано в 1987 році [36]; Міжнародна асоціація арт-терапії (International Art Therapy Organization) – засновано в 1974 році [46]. Австралійське товариство арт-терапії (Australian and New Zealand Arts Therapy Association) – засновано в 1987 році [43]. Німецьке товариство арт-терапії (German Association of Art Therapy) – засновано в 1985 році [35]. Італійське товариство арт-терапії (Italian Association of Art Therapy) – засновано в 1992 році [42].

Тармо Пасто (Tarmo Pasto) є відомим американським арт-терапевтом, який вніс значний внесок у розвиток арт-терапії і його застосування в клінічній практиці. Він відомий своїми дослідженнями, публікаціями і роботою з клієнтами в галузі арт-терапії, спеціалізується на тих, хто має психічні розлади, особливо у сфері шизофренії. Він вивчає вплив мистецтва і творчого процесу на психологічний стан та самопочуття людини. Одним з важливих аспектів творчості Тармо Пасто є використання різних матеріалів та медіа в арт-терапії. Він акцентує увагу на експериментуванні з різними мистецькими матеріалами, такими як фарби, олівці, глина, тканина тощо, для сприяння самовираженню та розвитку особистості клієнта. Пасто розробив концепцію «двоїстості» (dualism), яка визнає значення обох аспектів людини – розумового та емоційного, і пропонує поєднувати ці дві сфери через мистецтво і арт-терапію. Він вірить, що

творчий процес дозволяє клієнтам відкривати свої потенціали, розкривати свої внутрішні ресурси та здійснювати інтеграцію різних аспектів своєї особистості. Тармо Пасто також використовує групову арт-терапію як ефективний метод роботи з клієнтами. Він розвиває техніки, спрямовані на підтримку взаємодії та співпраці між учасниками групи, сприяє розвитку соціальних навичок, зміцненню відчуття приналежності та побудові спільного досвіду через мистецтво. Вивчення його концепцій, методів та підходів може допомогти збагатити знання про арт-терапію та її застосування у роботі з різними групами клієнтів, зокрема тими, хто має психічні розлади [40].

Іншою важливою фігурою цього періоду була Харет Мальчіоді (Cathy Malchiodi) 1980 рік – відома арт-терапевтка, психолог і письменниця, яка зробила значний внесок у розвиток арт-терапії як самостійної дисципліни та методу психотерапії [33]. Її робота спрямована на розуміння ролі мистецтва і креативності в процесах відновлення, самовираження та зцілення. Мальчіоді провела численні дослідження, які підтверджують ефективність арт-терапії в різних популяціях, таких як діти, підлітки, дорослі та люди з різними психічними розладами. Вона розробила і популяризувала нові методики та підходи до арт-терапії, включаючи техніки експресивного малювання, творчість з використанням природних матеріалів, терапію кольором, травматичну арт-терапію та інші. Її роботи були використані як основа для розробки різних клінічних моделей і програм арт-терапії. Одна з важливих робіт Мальчіоді – книга «Handbook of Art Therapy», яка стала відомим джерелом інформації про теорію і практику арт-терапії. Вона також є співзасновницею та колишнім президентом Міжнародного товариства арт-терапії (International Society of Art Therapy) і членом багатьох професійних асоціацій, присвячених розвитку арт-терапії.

Наступним етапом розвитку арт-терапії стало значне розширення галузей її застосування, в різних контекстах і з різними популяціями. Арт-терапія стала використовуватись не тільки в клінічному, але і в неклінічному середовищі для поліпшення фізичного та психічного благополуччя, самовираження та розвитку

особистості. Один із напрямків розширення застосування арт-терапії полягав у використанні її в освітніх установах, зокрема, у школах і дитячих садках. Арт-терапевти співпрацювали з учителями та педагогами для сприяння розвитку творчих навичок, соціальної адаптації, самовираження та самопізнання дітей [26]. Застосування арт-терапії у навчальному процесі допомагало дітям виражати свої почуття, розвивати критичне мислення та розв'язувати конфліктні ситуації, а також арт-терапія знайшла своє застосування у роботі з різними групами, такими як люди з розумовими та фізичними обмеженнями, у тому числі діти, особи з розладами їжі, залежні від наркотиків та алкоголю, люди з психічними розладами, покращенні самоприйняття, самооцінки, розвитку соціальних навичок та підтримці в процесі реабілітації. Більшість проблем дорослих осіб, що можуть перейняти діти, бо деякі з них дуже рано розпочинають «доросле життя».

Отже, надану проблематику досліджували такі вчені, як Адріан Хілл, Маргарет Наумбург, Едіт Крамер, Тармо Пасто, Харет Мальчюді та ін.

1.2. Характеристика основних понять дослідження арт-терапії з дітьми: «арт-терапія», «дитина», «творчий процес», «соціальна робота»

Арт-терапією є технологія, методологія, що використовує живопис, скульптуру, музику, вокал, пап'є моше, танці, декоративно-прикладне мистецтво, та інші, для підтримки фізичного, психологічного та соціального благополуччя. Вона є однією з безпечних, але дієвих форм певної терапевтичної взаємодії, адже може включати екологічні методи викиду агресії, адикцій та ін., а на заміну цьому, надавати нові відчуття, лікуючи та полегшуючі різні стани, та загалом покращуючи процес самопізнання та розвитку [28].

Арт-терапевтом є людина, певний спеціаліст, у сфері арт-терапії, що може мати освіту та диплом арт-терапевта, або ж іменуватися спеціалістом суміжної сфери, такої як, психотерапія, психіатрія та ін., у кожній країні світу є

свої особливості у цьому аспекті, та що використовує у своїй практиці методи арт-терапії, задля допомоги клієнтам [25].

Благополуччя – це стан спокою, добробуту, матеріального достатку, щастя, що є нормальними для кожної людини, але для кожної людини є різні, бо кожен вимірює наприклад достаток (коли у людини достатньо ресурсів для хоча б мінімального забезпечення свого щастя та виживання, задоволення власних потреб), по різному, і коли одному для сукупного відчуття благополуччя, потрібні якісь базові речі, то іншому може знадобитись додатково соціальний статус, багато матеріальних благ, і все одно, він буде потребувати більшого [26].

Дитина – це певна особа, що за віковою складовою, ще не досягла повноліття. Існують такі поняття, як «неповнолітня особа» та «малолітня особа», але вони обидва підпадають під вікову категорію «дитина», бо малолітньою вважається людина до 14 років, а неповнолітньою до 18 [26].

Експресивне мистецтво являє собою, процес вираження почуттів, думок та досвіду через мистецькі форми, такі як живопис, скульптура, музика, хореографія та інше. Таке мистецтво, частіше за все є формою дії «тут і зараз», «вираження емоцій без меж», що ніби відкриває всі почуття клієнта, і переросить їх на предмет, чи в дію, що може мати терапевтичний ефект [2].

Емоційна регуляція представляє з себе здатність добре контролювати та керувати власними емоціями задля досягнення певної мети, що людина ставить перед собою [2].

Етичні стандартами, у практиці арт-терапії, є певні стандарти, які визначають правила поведінки арт-терапевта, межі його впливу та взаємодії, рамки роботи з записати, його власну міжособистісну взаємодію та рамки взаємодії клієнт-спеціаліст, що забезпечує безпеку терапії, конфіденційність та формування добробуту, позитивного стану та покращення атмосфери взаємодії, задля позитивного ефекту терапії для кожного з клієнтів та арт-терапевтів, як спеціалістів [5].

Інтеграцією, є злиття арт-терапії з іншими методами та підходами в соціальній роботі для досягнення комплексного результату, або ж якщо розглядати інтеграцію особистості в певне коло осіб, то це процес знаходження загальних інтересів, взаємне прийняття, взаємодія, робота, підтримка, навчання, спілкування, тощо. Саме інтеграція допомагає формувати приємне середовище, виявивши у людях щось спільне, що може стати «гачком», для нормальної взаємодії, та прийняття сюдини, як «повноцінного члена команди», з його вміннями та навичками [23].

Метод – це систематичний підхід, спосіб або процедура, які застосовуються для досягнення певної мети або розв'язання певної проблеми. В контексті наукових досліджень, метод включає в себе планування, збір і аналіз даних, а також визначення критеріїв і процедур для оцінки результатів. Методи можуть бути розроблені на основі певних теоретичних концепцій, емпіричного досвіду або стандартних практик у відповідній галузі [3].

Методика – це певна система правил, принципів і процедур, які використовуються для впорядкування та організації практичних дій або дослідницьких процесів. Це конкретний підхід або набір методів, які використовуються для досягнення певної мети або вирішення певної проблеми. Методика може включати в себе послідовність дій, використання конкретних інструментів, критеріїв оцінки та рекомендації щодо виконання завдань. У наукових дослідженнях методика описує конкретні методи, техніки та інструменти, які використовуються для збору та аналізу даних і отримання результатів. «Методика» є вужчим поняттям, ніж «метод» [3].

Мистецька терапія, являє собою низку способів з використання мистецтва для поліпшення фізичного та психічного здоров'я, людини, задля розвитку її навичок, набуття нових, відкриття нових граней особистості та сприяння самовираженню. Також мистецька терапія є інструментом для пізнання себе та коригування певних адикцій, станів, роздумів, відкриття закритих травм, та здобуття нових навичок, емоцій. Саме мистецька терапія допомагає екологічно та чуттєво розказати про наболіле, лікувати та вирівняти негативні стани [1].

Психосоціальна підтримка – це надання певної емоційної та соціальної підтримки особі, задля для поліпшення її самопочуття та нормального функціонування. Її психіки. Слово психосоціальна, можна розкласти на дві складові – «психо-», «соціальна». Психо або ж психіка (складна система психологічних процесів та станів, що включає свідомість, сприйняття, мислення, емоції, пам'ять та інші психічні функції людини), формується під впливом соціуму (сукупності індивідів, які взаємодіють між собою, утворюючи соціальні відносини, і спільно функціонують у певному соціальному просторі), і підтримку, коригування, відповідно, психіка індивіда буде шукати допомоги та підтримки ззовні – у соціумі [21].

Самовираження являє собою процес вираження власних почуттів, думок, ідей і самоідентифікації, індивідом. Кожна людина потребує самовираження. Кожен наш крок та вчинок, розповідає про нашу позицію, а те, як ми вчинили, наш вибір, є способом самовираження. Наприклад, одна людина їсть фісташкове морозиво, малює сонце зеленим, їздить додому на велосипеді, – це її компоненти самовираження, сформовані її прагненнями та позиціями [28].

Символікою, у арт-терапії є символи, що використовуються для вираження складних або підсвідомих думок, почуттів та досвіду. Символи можуть мати особисте значення для клієнта і допомагати у розумінні його внутрішнього світу. Саме через символи людина може розкрити своє підсвідоме (плями Роршаха та ін. подібні тести, що працюють з підсвідомим). Навіть літери на нашій клавіатурі, письмо, графіті та інше – це теж символи, через які людина хоче донести певний сенс [32].

Соціальна робота – це професійна діяльність, що спрямована на підтримку та допомогу людині, групі осіб, що знаходяться у складних життєвих ситуаціях. Соціальна робота здійснюється певними, спеціалістами – соціальними працівниками, що мають на меті, виконання своїх службових обов'язків, згідно з етичними та іншими нормами та правилами [30].

Творчий процес являє собою активний процес творчої взаємодії людини з атрибутами, речами, простором, собою, що сприяє самовираженню та

розвитку певної особистості. Саме під час творчого процесу, людина може взаємодіяти з предметами через підсвідоме, адже обрання певних предметів, кольорів, послідовності дій, продиктована саме ним. Це процес створення чогось нового, хай можливо на фундаменті старих знань, та під впливом певних концепцій, алгоритмів [28].

Терапевтична альянс – це спільна робота між арт-терапевтом і клієнтом, яка базується на взаємній довірі, співробітництві та взаєморозумінні. Терапевтична альянс є важливою складовою успіху арт-терапії. Він досягається шляхом створення відповідних умов для взаємодії, взаємодопомоги, відкритості та обмеженості певними етичними принципами, стандартами, інструкціями [10].

Травмою вважають фізичне або емоційне пошкодження, яке може впливати на психологічний стан людини, її нормальне функціонування та поведінку. Цей досвід може вплинути на патерни поведінки в майбутньому, Іноді ці події можуть бути корисним каталізатором розвитку, але найчастіше, формують негативні аспекти для нашої особистості, і нашої особистості [29].

Отже, у контексті нашої кваліфікаційної роботи, уточнення основних дефініцій, є ключовим аспектом, оскільки надана праця, спрямована на дослідженнях ефективності арт-терапії у контексті соціальної роботи з дітьми, взаємодії та практичних досліджень у цій галузі. Розуміння цього допоможе вибудувати найкращі тактику та стратегії з подолання негативних станів, або ж стане чудовою базою, для виявлення та покращення певних аспектів особистості клієнта, для ліпшого саморозуміння та саморозвитку.

1.3. Принципи та методи дослідження використання арт-терапії з дітьми у соціальній роботі

Принципи досліджень в галузі використання арт-терапії в соціальній роботі з дітьми надають рамки та орієнтири для проведення наукових досліджень з цією тематикою, що висвітлено нижче.

Етика досліджень включає в себе набір принципів та правил, які регулюють поведінку та взаємодію дослідників з учасниками дослідження, а також забезпечують захист прав, благополуччя і конфіденційність учасників. Вона визначає стандарти моральної і професійної поведінки, забороняє шкоду, несправедливість, дискримінацію та неетичні практики у процесі проведення досліджень. Вона має такі аспекти: згода та інформованість; справедливість; добробут та безпека; конфіденційність; етика публікацій.

У контексті згоди та інформованості, учасники дослідження повинні бути проінформовані про цілі, процедури, ризики і користь дослідження та мати можливість надати свою згоду на участь на підставі належної інформації.

У контексті справедливості, дослідники повинні уникати дискримінації та нерівного ставлення до учасників дослідження, забезпечуючи рівні можливості для участі всіх зацікавлених осіб.

У контексті добробуту та безпеки, дослідники повинні дбати про благополуччя, безпеку ту фізичне, психічне здоров'я учасників дослідження. Вони повинні уникати шкідливих або небезпечних процедур, а також забезпечувати належну підтримку і після діяльність для учасників, якщо виникають негативні наслідки.

У контексті конфіденційності і приватності інформації, отриманої від учасників дослідження, то інформацію, яка може ідентифікувати учасників дослідження, клієнтів, спеціаліст повинен обробити та зберегти з дотриманням вимог конфіденційності. А також, варто дотримуватись принципів етичного публікування результатів досліджень, включаючи чесність, точність, акуратність та уникнення плагіату.

Такий принцип, як використання наукових методів, надає інформацію, про доцільність базування досліджень, на наукових методах, включаючи стандартні методи збору даних, аналізу інформації та інтерпретації результатів. Це допомагає забезпечити об'єктивність та достовірність отриманих даних.

Принцип врахування контексту, описує той факт, що дослідження повинні враховувати соціокультурний, економічний та інституційний контекст,

в якому проводиться соціальна робота з дітьми. Це допомагає зрозуміти вплив різних факторів на результати та ефективність арт-терапевтичних практик.

Через базовий принцип арт-терапії з дітьми – участь дітей, розглядається безпосереднє активне залучення дітей, як учасників процесу. Вони повинні мати можливість висловлювати свої думки, досвід та потреби, а також брати участь у прийнятті рішень щодо дослідження.

Також дослідження повинні включати принцип оцінки ефективності арт-терапії, що може включати вимірювання змін у психологічному стані, соціальному функціонуванні та якості життя дітей, які брали участь у програмах арт-терапії.

Постійне вдосконалення – принцип та запорука прогресу, не лише у арт-терапії, а і у будь-якому життєвому процесі. Дослідники повинні ставити перед собою завдання вдосконалення арт-терапевтичних практик у соціальній роботі з дітьми. Це включає аналіз результатів досліджень, впровадження нових підходів та методик, а також поширення знань та досвіду серед практиків.

Надалі буде наведений перелік методик, що є доцільними до використання, у практиці соціальних працівників, при роботі з дітьми.

Така методика, як проведення систематичного аналізу літератури та наукових джерел, що стосуються використання арт-терапії в соціальній роботі, ознайомлення із теоретичними концепціями та практичними підходами, сприяє нормальному та компетентному опису основних положень з наданого питання. Звісно, ми не можемо висвітлити всі існуючі аспекти, але ми можемо сконцентрувати увагу та узагальнити позиції всіх авторів, що формують наш науковий світогляд, у наданому аспекті.

Квалітативні дослідження – це методологічний підхід у наукових дослідженнях, який ставить за мету розуміння і пояснення складних явищ, процесів та поведінки людей через глибоке дослідження контексту, інтерпретацію, опис і розуміння особистих переживань, думок, почуттів та суб'єктивного сприйняття. Квалітативні дослідження здійснюються через спостереження, інтерв'ю, фокус-групи, та аналіз текстів та підсумовування,

перепис та інтерпретацію власними словами, що дозволяє отримати багатогранне розуміння досліджуваних явищ та контексту, в якому вони відбуваються. Квалітативні дослідження використовуються в соціальних науках, психології, антропології та ін. Такий підхід відкриє глибинне розуміння переживань, впливу арт-терапії на клієнтів та професіоналів соціальної роботи.

Кількісні дослідження – це методологічний підхід у наукових дослідженнях, який використовує числові дані та статистичний аналіз для опису, вимірювання, порівняння, узагальнення явищ, процесів та поведінки. У кількісних дослідженнях збираються об'єктивні дані, що можуть бути виміряні числовими показниками, і застосовуються математичні моделі та статистичні методи для аналізу цих даних. Кількісними дослідженнями, часто виступають опитування, експерименти, анкетування та спостереження. Вони дозволяють встановити зв'язки, визначити закономірності, здійснити узагальнення та формулювання статистичних закономірностей. Кількісні дослідження широко застосовуються в різних галузях науки, включаючи соціологію, психологію, економіку, медицину та інші. Використання цього методу, дозволить реально оцінити масштаби впливу та ефективність методів, а також через процентне співвідношення, спрогнозувати приблизні наслідки, при можливому відтворенні умов подібного експерименту ситуації, заняття і т. п..

Студії випадку, як дослідницький метод, що використовується в багатьох галузях знань, включаючи соціальні науки, медицину, психологію, бізнес та інші, є інструментом, де детально вивчається окремий випадок, ситуація або явище з метою розуміння його контексту, особливостей та деталей. В цьому методі, зазвичай детально описується конкретний об'єкт дослідження, яким може бути, наприклад, індивідуальна особа, група, організація, подія або процес. Вивчаючи цей випадок, дослідники аналізують різні аспекти, такі як контекст, фактори, взаємодіючі змінні, наслідки та можливі причинно-наслідкові зв'язки. Зазвичай в студії випадку використовуються різні джерела даних, включаючи спостереження, інтерв'ю, аналіз документів або архівних матеріалів. Такий метод, дозволяє отримати глибше розуміння конкретного

явища, процесу або проблеми, висвітлити контекстуальні деталі, здобути унікальні інсайти та сформулювати гіпотези для подальших досліджень. Вони можуть бути як якісними, так і кількісними, залежно від підходу та методології дослідження. Вивчення окремих випадків використання арт-терапії в соціальній роботі з метою детального аналізу і висвітлення специфічних аспектів, таких як цілі, методи, результати та вплив на клієнтів, є важливою складовою частиною наукового дослідження.

Метааналіз – це методологічний підхід в науковому дослідженні, який використовується для систематичного аналізу та синтезу результатів багатьох незалежних досліджень з метою отримання комплексного уявлення про певне завдання. У метааналізі роблять збір, оцінку, співставлення даних різних досліджень, що проводилися в диференційованих контекстах або з використанням різних вибірок, щоб отримати загальні висновки або підтвердити гіпотези. Це дозволяє дослідникам оцінити масштабність та стабільність ефектів, ідентифікувати фактори, які можуть впливати на результати, а також визначити можливі протиріччя або невизначеності в літературі. Основні етапи метааналізу включають формування дослідницького питання, визначення включених критеріїв, пошук та відбір досліджень, систематизація даних, статистичний аналіз та синтез результатів. В результаті метааналізу формуються загальні висновки, пропонуються подальші рекомендації. Використання метааналізу в арт-терапевтичних дослідженнях дозволяє встановити загальні тенденції, ідентифікувати фактори, що впливають на результати та зробити висновки на основі наукових даних.

Отже, основними принципами арт-терапії з дітьми є: етика проведення досліджень; згода та інформованість; справедливість; добробут та безпека; конфіденційність та приватність інформації; використання наукових методів; врахування контексту; участь дітей; оцінка ефективності; вдосконалення. Та такі методи: проведення систематичного аналізу літератури та наукових джерел; квалітативні дослідження; кількісні дослідження; студії випадку; метааналіз.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ З ДІТЬМИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

2.1. Правове регулювання системи використання арт-терапевтичних методів роботи з дітьми у соціальній роботі в Україні

Правове регулювання арт-терапевтичної роботи з дітьми в Україні є важливим аспектом, який призначений для захисту та гарантування безпеки, використання арт-терапевтичних методик, що базується та регулюється декількома нормативно-правовими актами та засновано на законодавчих засадах, що намагається систематизувати, контролювати, убезпечувати та забезпечувати захист прав та свобод, обох сторін взаємодії, як клієнта, так і надавача консультативних послуг, сприяючи розвитку ефективного використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дітьми.

Особливості правового регулювання арт-терапевтичної роботи з дітьми в Україні включають ряд законодавчих актів та нормативних документів, які визначають статус арт-терапії, її практику та використання у охороні здоров'я дітей, соціальній роботі з ними, мистецтві та багато ін.

До таких законодавчих актів відносяться Конституція України, Закон «Про соціальні послуги» та Закон «Про соціальну роботу», Закон «Про охорону дитинства», які надають загальний правовий фреймворк для використання арт-терапії в соціальній роботі з дітьми.

Також в наукових пошуках, можуть допомогти нормативні документи Міністерства соціальної політики, бо воно розробляє та впроваджує нормативні документи, що стосуються соціальної роботи з дітьми. Ці документи можуть включати рекомендації щодо використання арт-терапії та створення необхідних умов для її реалізації.

Конституція України гарантує право на охорону здоров'я та належне соціальне обслуговування [9], що включає можливість отримання арт-

терапевтичних послуг дітьми, самовираження, культурний розвиток та доступ до мистецтва. Ці права формують базові принципи для використання арт-терапії як психотерапевтичного методу. Також варто зазначити, що кожен з цих принципів не лише дозволяє, а й ставить всі ці дозволи на ряду з базовими та нормальними для використання, розвитку, вдосконалення. Кожна людина, кожна дитина, має на це право.

Закон України «Про соціальні послуги»: цей закон визначає основні принципи надання соціальних послуг, включаючи психологічну підтримку та реабілітацію, та він може використовуватися для легалізації арт-терапевтичної роботи з дітьми в рамках соціальної роботи [7].

Закон України «Про охорону дитинства». Цей закон встановлює загальні принципи захисту прав та інтересів дітей. Він може бути використаний для підтримки використання арт-терапії, як одного із засобів захисту та розвитку дітей [6].

Законодавство України включає низку законів та нормативних актів, що стосуються охорони здоров'я та психічного благополуччя населення. Ці закони містять загальні принципи регулювання психотерапії, включаючи арт-терапію.

Закони про мистецтво та культуру: Законодавство України також містить положення, що стосуються мистецтва, культури та їх використання в контексті психотерапії. Це може включати положення про розвиток арт-терапії, захист прав митців та охорону культурної спадщини.

Україна має власну Асоціацію арт-терапії, яка розробляє етичні стандарти та принципи професійної практики арт-терапевтів. Ці стандарти можуть включати вимоги щодо кваліфікації, конфіденційності та безпеки під час проведення арт-терапії з дітьми. Для практикуючих арт-терапевтів є важливою, процедура проходження сертифікації, що підтверджує їхню кваліфікацію, компетенції, професійну якість та відповідність вимогам [10].

Арт-терапевтична робота з дітьми підпорядковується етичним нормам та стандартам, які визначають відповідальність та професійну поведінку фахівців, адже у професійній практиці арт-терапії дотримання етичних норм та

принципів є важливим аспектом. Асоціації та організації, що представляють арт-терапевтів в Україні, можуть мати свої власні етичні кодекси та стандарти практики, які регулюють професійну діяльність. Кожен арт-терапевт може самостійно для себе встановлювати певні процедури взаємодії з клієнтом, але необхідно бути впевненим, що самодіяльність, не перетне межу дозволеного загальними кодексами та нормами.

Взаємодія, у арт-терапії, в соціальній роботі з дітьми, часто вимагає співпраці, з іншими професіоналами, такими як психологи, соціальні працівники, лікарі тощо. Важливо дотримуватися вимог і стандартів співпраці з іншими фахівцями та додержуватися професійної етики, правил конфіденційності, інструкцій, рекомендацій, законів та положень, рекомендованих владою. Адже у законодавстві України, існують певні позначення, де покарання може отримати не лише той, хто вчинив правопорушення, а й той, хто бачив, як це відбувалося, і нічого не зробив, тобто не лише дія, а й бездіяльність, може нести негативні наслідки для учасників правочину [29].

Також варто пам'ятати, що у законодавстві України зазначено, що будь-які терапевтичні маніпуляції з дітьми, варто проводити або у присутності дитячого психолога, педагога, батьків дитини, або відповідального дорослого (опікунів чи ін., передбачене законодавством).

Українське законодавство надає пріоритетну роль батькам або особам, які їх замінюють (опікунам, прийомним батькам тощо), у прийнятті рішень щодо медичної, психологічної та іншої терапевтичної допомоги для дітей. Тому, перед проведенням арт-терапевтичних сеансів з дітьми, важливо отримати згоду батьків або законних представників дитини. У разі неможливості отримання згоди батьків, необхідно передбачити присутність психолога, вчителя або іншого відповідального дорослого, який забезпечить безпеку та етичність проведення терапевтичної роботи з дитиною.

Також варто зазначити, що арт-терапевти, як і представники інших професій наданого сегменту, повинні проходити тренінги, семінари, з

підвищення власної кваліфікації, що буде сприяти нормальному функціонуванню ланцюга взаємодії «клієнт – консультант», а також упереджує порушення законодавства у цій сфері надання послуг, через розгляд оновлень у правовій та методологічній сфері, з цього питання відповідно.

Важливим аспектом, якому варто приділити увагу, є захист особистої інформації та конфіденційність. Використання арт-терапії з дітьми передбачає дотримання конфіденційності та захисту їхніх особистих даних. Фахівці повинні дотримуватися вимог законодавства щодо захисту приватності та збереження конфіденційної інформації.

При аналізі правового регулювання арт-терапії з дітьми в Україні варто звернути увагу на актуальність і конкретність нормативних актів, наявність рекомендацій щодо реалізації арт-терапії та захисту прав дітей. Дослідження правового аспекту арт-терапії може допомогти удосконалити законодавство та забезпечити ефективну практику використання арт-терапії в соціальній роботі з дітьми.

Надана роль спеціалістів, з соціальної роботи, при використанні методів арт-терапії, у контексті взаємодії з малолітніми, неповнолітніми особами, тобто дітьми, є важливою та значущою.

Соціальний працівник виступає певним посередником між ними, арт-терапевтами та системою соціуму, можливо навіть деякими державними органами, забезпечуючи ефективну інтеграцію арт-терапії у терапевтичні процеси, знайомство, діагностування та інші випадки, про які наведено інформацію у цій кваліфікаційній роботі.

Перш за все, на плечі соціальних працівників, лягає відповідальність за оцінку потреб за запитів клієнта. Спеціалісти окреслюють інтереси дітей, вимоги, спеціальні запити, проводять оцінку соціально-психологічного стану, та визначають, які з цих питань можуть бути вирішені за допомогою наданих методів та методик арт-терапії.

Також соціальні працівники виступають у ролі фасилітаторів арт-терапевтичного процесу. Вони створюють безпечне та підтримуюче

середовище, де діти можуть вільно виразити свої почуття, емоції через мистецтво. Вони сприяють розвитку творчих умінь і здібностей дітей та підтримують їх у процесі самовираження, показуючи приклад, заохочуючи до продовження процесу в разі невдачі або нудьги і т. п..

Соціальними працівниками також можуть бути розроблені індивідуальні плани роботи підтримки та розвитку для кожної дитини, в які можуть включатись арт-терапевтичні методи, адже варто розуміти, що індивідуальний підхід, є одним з базових принципів ефективної взаємодії з клієнтом. Також спеціаліст забезпечує координацію з арт-терапевтами, інших фахівців і т. п. [17].

Спеціалісти у галузі соціальної роботи, можуть здійснювати певну підтримку сеансів, та брати участь у сесіях арт-терапії з дітьми, надаючи їм емоційну підтримку та сприяючи створенню безпечного, інтерактивного середовища.

Можуть також спостерігати за процесом та збирати інформацію для покращення подальшого аналізу та оцінки, точності результатів, зменшенню навантаження на задіяних спеціалістів, що безпосередньо є учасниками терапевтичного процесу.

Психосоціальна підтримка, з боку соціальних працівників, може бути надана дітям, в процесі арт-терапії, сприяючи їхньому самовираженню, самоповазі та розвитку соціальних навичок.

Спеціалісти можуть проводити індивідуальні та групові сесії для обговорення та рефлексії результатів арт-терапії, а також надавати рекомендації щодо подальших кроків [8].

До обов'язків практикуючого соціального працівника, може входити спілкування з громадою та батьками клієнтів. Спеціалісти співпрацюють з батьками та родинами дітей, пояснюючи їм цінність та ефективність арт-терапії, проводячи навчальні семінари та засідання, щоб залучити їх до процесу та підтримувати їх участь.

Усі ці ролі соціальних працівників є важливими для гарного вживання

арт-терапії при роботі з дітьми. Спеціалісти з соціальної роботи, забезпечують необхідну організаційну та психосоціальну підтримку, що сприяє досягненню позитивних результатів та змін у житті малолітніх та неповнолітніх осіб, тобто дітей. Покращенню їх життя, рівня благополуччя, відкритості, самореалізації, концентрації, та розгортанню нових граней особистості клієнтів, про які вони могли навіть не здогадуватися.

Отже, при визначенні спектра впливу, варто пам'ятати, що перш за все, до обов'язків соціального працівника, входить спектр підтримки, організації забезпечення ресурсами та стейкхолдерами, фасилітації, збору даних, взаємодії з батьками та дітьми, тобто більше організаційні питання, ніж реальне проведення консультації.

2.2. Основні принципи та підходи в арт-терапії з дітьми у соціальній роботі

Принципи, що застосовуються в арт-терапії, включають в себе такі аспекти, що описані нижче.

Вираження та символіка, що використовує мову образів, символів та виразних засобів мистецтва для вираження внутрішнього світу, емоцій, думок та досвіду клієнта. Цей процес включає в себе використання кольорів, форм, текстур, ліній, образів або вибір конкретних об'єктів для вираження чогось глибшого або підсвідомого. Вираження та символіка є мовою, через яку клієнт може відкрити свої внутрішні світи, виразити свої потреби, бажання, страхи, радості та інші емоційні стани, які може бути важко висловити словами. Арт-терапія надає можливість клієнту вільно творити і виражати свої почуття та думки через різні художні матеріали та техніки, що дозволяє з'ясувати і розкрити глибинні аспекти їхнього внутрішнього життя.

Творчим процесом, в арт-терапії робить акцент на самому процесі творчості, а не на кінцевому результаті. Важливо надати клієнту можливість вільно виразити себе, досліджувати, експериментувати та відкривати нові

шляхи самовираження. Під час творчого процесу клієнт використовує різні мистецькі матеріали. Це може бути малюнок, скульптура, колаж, музика, танець або будь-який інший художній вираз. Творчий процес сприяє самовираженню, розкриттю та розвитку клієнта, дозволяючи йому знайти нові способи сприйняття, розуміння і вираження своєї внутрішньої реальності.

Арт-терапія враховує унікальність, індивідуальність для кожного клієнта та його контекстуальні особливості, такі як культурні, соціальні та особисті фактори. Це допомагає підтримати індивідуальний підхід та відповідати потребам кожного клієнта. Кожна людина має свої власні уявлення, досвід, потреби, цінності та особистісні особливості, які впливають на спосіб сприйняття та вираження себе у художньому процесі. Арт-терапія підтримує і враховує індивідуальність кожного клієнта, його унікальність та уподобання, створюючи безпечне середовище для самовираження.

Безумовне прийняття, яке створює арт-терапевт, та підтримку для клієнта, без осуду, критики або оцінки його творчих виразів. Це стимулює відкритість та впевненість клієнта у самовираженні. Є дуже важливим, відділяти емоції від ситуації, не ототожнювати себе чи своїх близьких з клієнтом, не прив'язуватися до дітей та їх батьків.

Трафарети та інтерпретація – це ситуації у яких арт-терапія використовує різні методи та техніки для аналізу та інтерпретації художніх виразів клієнта. Це допомагає розкрити глибинний зміст творчості та сприяє саморозкриттю, розумінню себе та особистих процесів. В контексті арт-терапії, під трафаретами розуміються шаблони, форми або образи, які можуть бути використані для надання структури та орієнтації під час творчого процесу. Трафарети можуть бути фізичними матеріалами, такими як шаблони для малювання або вирізання, або концептуальними, які використовуються для надання орієнтації або тематичного фокусу. Інтерпретація в арт-терапії означає процес розуміння та пояснення творчого вираження клієнта. Терапевт аналізує та розкриває можливі значення, символіку та контекст використаних матеріалів, кольорів, форм та образів. Інтерпретація допомагає клієнту отримати глибше розуміння своїх

внутрішніх процесів, почуттів та думок, що виражені у творчості. Трафарети та інтерпретація використовуються як інструменти арт-терапевта для підтримки клієнта у розкритті та осмисленні своїх творчих виразів. Трафарети надають структуру та можуть слугувати як підказки або приводи для розвитку творчого процесу. Інтерпретація допомагає клієнту розкрити скриті аспекти його виразу та розібратися в його внутрішньому світі. Важливо враховувати, що інтерпретація повинна бути здійснюватися з дозволу та співпраці клієнта і необхідно бути обережним у тлумаченні та уникати нав'язування власних інтерпретацій. В контексті арт-терапії, трафарети відносяться до використання заздалегідь визначених форм або структур, які можуть бути включені в творчий процес. Трафарети можуть бути виготовлені з різних матеріалів, таких як папір, картон, пластик і т.д. Вони надають рамки та структуру для викладання або нанесення образів, кольорів або текстур на поверхню. Використання трафаретів може допомогти клієнту впоратися зі складністю або неуважністю в творчому процесі, надаючи зручний початковий пункт або обмежуючи вибір.

Інтеграція в арт-терапії означає злиття різних аспектів самооцінки, досвіду або емоцій в процесі творчості. Це може включати поєднання різних матеріалів, стилів, кольорів або тем, щоб створити цілісний вираз або розкрити внутрішні зв'язки та взаємозв'язки. Інтеграція може сприяти розумінню, зв'язку і розвитку клієнта, дозволяючи йому виразити багатогранність свого досвіду через творчість.

Зміна в арт-терапії відноситься до процесу трансформації або розвитку, який може статися в результаті творчого процесу. Це може включати зміну сприйняття, емоційного стану, свідомості або відношення до себе та своєї життєвої ситуації. Творчість може допомогти клієнтові розширити свої границі, виявити нові погляди або знайти нові способи сприйняття та вираження себе. Зміна в арт-терапії може бути особистісною, емоційною, психологічною або пов'язаною з життєвими ситуаціями, які становлять предмет роботи у терапевтичному процесі.

Взаємодія та співпраця з іншими, підтримують та надають певне відчуття

Безпеки середовища для взаємодії з клієнтом, вони сприяють розвитку довіри, емоційній зв'язаності та спільним процесам розуміння та зміни. Основна мета цих принципів полягає в створенні підтримуючого та безпечного середовища, де клієнт може відчувати себе комфортно і вільно виражати свої почуття, думки та досвід.

Взаємодія передбачає взаємний обмін інформацією, емоціями та враженнями між клієнтом і арт-терапевтом. Це може включати вислуховування та розуміння внутрішнього світу клієнта, спільне відкриття і розкриття тем, рефлексію процесу творчості та діалог [14].

Співпраця передбачає активну участь обох сторін – клієнта і арт-терапевта – у терапевтичному процесі. Це означає спільну роботу над встановленням терапевтичних цілей, розвиток плану дій і стратегій, спільне виявлення і розв'язання проблем та використання творчих методів для досягнення результатів. Співпраця вимагає взаємної довіри, відкритості та взаєморозуміння між клієнтом і арт-терапевтом.

Ці принципи є основою арт-терапії і допомагають створити ефективну та етичну практику, спрямовану на підтримку самовираження, розвитку та зміни у клієнтів.

Надалі будуть висвітлені основні підходи в арт-терапії, що використовуються у загальній арт-терапевтичній практиці.

Психодинамічний підхід: Цей підхід базується на ідеях психоаналізу і висвітлює внутрішній світ клієнта, його підсвідомі прояви та внутрішні конфлікти. Арт-терапевт допомагає клієнту виявити і інтерпретувати символічні вираження через творчий процес. Наприклад, аналізуються кольори, форми та образи, що з'являються у малюнках або інших творчих виразах, щоб розкрити підсвідомі емоції та незавершені психологічні аспекти [37].

Гештальт-підхід, це підхід, що акцентується на свідомості та правилі «тут і зараз». Клієнт стає усвідомленим своїх почуттів, емоцій та досвідів під час творчого процесу. Арт-терапія використовує методи, що допомагають клієнту

сприймати свої почуття та досвіди з присутністю, зосереджуючись на гармонізації та розв'язанні незавершених аспектів через творчу роботу.

Гуманістичний підхід, що ставить підтримку індивідуального розвитку та самореалізації в центр уваги. В арт-терапії акцентується на безумовній прийнятті, автентичності та підтримці самовираження через творчість. Арт-терапевт створює безпечну і підтримуючу атмосферу, де клієнт може вільно виражати себе та розкривати свій потенціал.

Когнітивно-поведінковий підхід, що фокусується на зв'язку між думками, почуттями та поведінкою. Арт-терапія може використовуватися для виявлення негативних патернів мислення та впливу на них шляхом творчого вираження. Клієнти можуть використовувати малювання або інші форми мистецтва, щоб розібратися зі своїми думками та емоціями, змінити негативні патерни та розвивати позитивну поведінку.

Системний підхід, що спрямований на розуміння взаємозв'язків та впливу системи (наприклад, сім'ї, групи, соціального середовища) на клієнта. Арт-терапевт використовує методи, спрямовані на розуміння та розв'язання системних проблем та взаємозв'язків через творчий процес.

Отже, арт-терапія включає в себе багато підходів та методів, які майже неможливо описати у одній роботі, тож тут висвітлені найважливіші з них.

2.3. Порівняльний аналіз використання арт-терапевтичних методів у соціальній роботі з дітьми в Україні та в інших країнах світу

Аналіз використання методів арт-терапії за кордоном та в Україні показує наявність спільних методологічних підходів, але також може виявити деякі різниці у їх розумінні та застосуванні.

Серед загальних методів, можна виділити візуальне мистецтво (використання малювання, живопису, колажу, рисунку тощо для вираження почуттів, емоцій та думок); музикальне мистецтво (використання музики, співу, музичних інструментів для вираження та сприяння емоційному виразу та

самовираженню); рухове мистецтво (використання руху, танцю, тілесної експресії для вираження та розуміння емоцій, взаємодії, само розуміння та самовираження); ін. методики, що використовують під час творчого процесу [16].

Серед різниць у розумінні та застосуванні арт-терапії: культурні різниці (кожна країна має свої унікальні культурні особливості, які можуть впливати на використання методів арт-терапії, наприклад, в Україні можуть бути більше використовувані елементи національної культури в творчих виразах, таких як петриківський розпис чи ін.); уповноваження арт-терапевтів (у кожній країні можуть бути встановлені свої стандарти та вимоги до кваліфікації терапевтів арт-терапії, це може впливати на доступність та якість послуг в арт-терапії); застосування в різних сферах (арт-терапія може використовуватися у різних сферах, таких як психотерапія, соціальна робота, освіта та реабілітація, та різні країни можуть мати свої особливості в застосуванні арт-терапії в цих сферах); інтеграція з іншими підходами (арт-терапія може використовуватися як самостійний метод або в поєднанні з іншими підходами, такими як психотерапія, групова терапія, соціальна робота, та різні країни можуть мати свої власні підходи до інтеграції арт-терапії з іншими методами) [16].

Отже, арт-терапія є динамічним полем, і підходи та методи можуть змінюватися з часом, в залежності від контексту кожної країни та індивідуальних потреб клієнтів.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ

3.1. Вплив арт-терапії, на психологічний та соціальний розвиток дітей – переміщених осіб, на їх настрій, інтеграцію в суспільство

Зміна місця проживання є великим стресом, як для дорослих, так і дітей. З лютого 2022 року по 23 лютого 2023 року в Центральному реєстрі іноземців зареєстрували 1 066 951 біженець з України, з них 771 тис. отримали §24 AufenthaltG, а 127 тис. попросили захисту [20].

Середній вік українських біженців 28 років, 77% дорослих приїхали до Німеччини без партнера, 48% приїхали з дітьми. Це 69% жінок і близько 31% чоловіків та близько 357 300 дітей та молоді віком до 18 років, більшість дітей молодшого шкільного віку, хтось у пошуку притулку, переселився у більш безпечне місце на території України, а інші переживають ці не прості часи вдома, і у будь якому випадку, де б не знаходилась дитина, важливо свідомо шукати та використовувати доступні інструменти самодопомоги, а методики арт-терапії є одними з таких дієвих та часто вживаних [27].

Іноді людина може займатись арт-терапевтичною роботою, не називаючи її так. Наприклад, танцюючи, малюючи та розмальовуючи, інтуїтивно рухаючись, будуючи фігури з піску та ін., – це і є арт-терапія, до якої ми підсвідомо тягнемось, щоб заспокоїтися, викинути зайві емоції, навчитись новому, та навіть інтегруватись у суспільство [31].

По перше, феномен інтеграції у колектив через спільну діяльність, відомий людству давно. І ви навіть самі могли це відчутти, як наприклад після створення проекту, разом з новими для вас людьми, з більшою ймовірністю, наступного разу, після спільної праці, ви хочете сформувати команду саме з ними, на інші проекти. Або ж просто йдучи по вулиці, будете намагатися привітатися та згадати цю людину, вважаючи її ближчою, ніж незнайомці

навколо. Саме подарунок цього досвіду, є підштовхуванням їх до інтеграції в суспільство, групу, та до взаємного прийняття їх оточуючими [24].

На сьогоднішній день, багато волонтерів, соціальних працівників, використовують різноманітні розважальні, психотерапевтичні, інші методи, для профілактики, зняття стресу та просто у ролі додаткових ігрових атрибутів в арсеналі, при взаємодії з дітьми в різноманітних регіонах як нашої держави, так і за кордоном [31].

Так наприклад в Нюрнберзі, Німеччина, було започатковано серію майстер-класів з писанкарства для біженців з України [22]. Також проведено ходу вишиванок, виступ гурту Мавка та інші заходи [47; 48]. Належить ця ініціатива об'єднанню «Українці у Франконії».

Також така організація, як *Ukrainer in Trier*, на постійній основі орендує центр для власних ініціатив. Серед напрямків їх роботи є такі: організація мітингів та акцій; майстер-класи; семінари; спортивні та танцювальні секції; організація екскурсій та прогулянок; кейтерінг та ярмарки; розвиток журналістики [39; 49].

Отже, робота кожної з організацій, є важливим елементом, що допомагає в інтеграції дітей – вимушено переміщених осіб. Статистика біженців поповнюється з кожним днем, але світ не перестане ставати кращим поки є небайдужі спеціалісти.

3.2. Емпіричне дослідження використання мандалотерапії з дітьми – переміщеними особами, у боротьбі з гнівом

Серед великого різноманіття арт-терапевтичних методик, важливе місце посідають техніки боротьби з негативними емоціями та страхами. На сьогоднішній день, цю тематику можна пропрацювати майже з кожною галуззю арт-терапії, але для проведення практичного заняття, нами була обрана мандало терапія. Мандала, що в перекладі з санскриту означає коло або диск, – це

схематичне зображення або конструкція, що використовується в буддійських та індуїстських релігійних практиках.

Отже, мандала, це складна геометрична фігура, але спеціалісти, вкладають в неї значення певної енергетичної матриці, що має символічне значення та певний вплив на наше життя. Мандала переносить нас у давні часи, коли віра людей у вищі сили була дуже міцною, а почуття прекрасного виплескувалося у орнаменти, наскельні малюнки і т. п.. Протягом багатьох століть, мандала слугувала певним символом цілісності, гармонії та перетворення. Мандала символізує сферу проживання божеств, чисті землі. Мандала – це геометричний символ складної структури, що інтерпретується як модель всесвіту та «карта космосу». Типова форма - зовнішнє коло, вписаний в нього квадрат, в яке вписано внутрішнє коло, яке часто сегментовано або має форму лотоса. Зовнішнє коло – Всесвіт, внутрішнє коло – вимір божеств. Квадрат між ними орієнтований на всі боки світу (у канонічному образі) [27].

Деякі дослідники дотримуються думки, що історія виникнення малюнків мандали пов'язані з будівництвом давніх мегалітів. Також існує версія, що натхненням для зображення мандали послужили шаманські бубни та символи, які на них наносили. Різноманітність історичних трактувань та нюанси смислових інтерпретацій свідчить про те, що мандала набагато складніша, ніж здається на перший погляд.

Існує гарна буддистська легенда про те, що перша мандала була виготовлена фундатором течії ваджраяни у VIII столітті. Він потребував божественної допомоги, тому спорудив геометричний візерунок і став у його центр. Він молився сім днів і сім ночей, після чого божество, вражене красою зображення, зійшло до нього і здійснило його бажання.

Мандали можуть бути об'ємними, рельєфними, з тканини, піску, кольорових порошоків, металу, каменів, намальовані, вирізані, вичавлені і т. п.. Мандали часто зображують на підлогах, стінах та стелях храмів. Мандала є настільки священною та шанованою справою, що на Сході, майстри мають виконувати її під акомпанемент особливих ритуалів. І її зображення саме собою

є об'єктом поклоніння, символізуючи собою Всесвіт. Мандала у різних світових культурах спочатку була символом, що використовувався у багатьох духовних віруваннях, і відомо, що християнська черниця Хільда фон Бінген, яка жила в XII столітті, займалася створенням чудових мандал. Таким чином, вона висловлювала свої релігійні переконання та світогляд, а корінні жителі Америки створювали пісочні мандали, а також вони вибивали мандали із каменю, створюючи чудові витвори архітектурного мистецтва.

Відомий ацтекський календар також є мандалою. Він символізує хронометраж та релігійну думку стародавнього індіанського народу.

Але незважаючи на складність зображення, з численними орнаментами та символами, знак Ін-Ян також є мандалою. Як і свої хитросплетені побратими, він використовується для медитації та розуміння глибинних таємниць світобудови. Усьому світу відоме давнє мистецтво Тибету, створення мандал з кольорового піску. Це кропітка та довга робота, певна практика, що вимагає фантастичної витримки та вміння. Вона загартовує дух і виховує смиренність людини, бо коли кропітка багатоденна, й багатомісячна робота закінчена, мандалу знищують. Цей жест символізує тлінність всього суцього і вчить людей бути покірними вселенським силам.

Легендарна британська пам'ятка Стоунхендж, кам'яна композиція, що по одній з багатьох теорій, є прикладом давнього календарю, також вважається мандалою, з сакральним смислом.

У релігії теж є безліч мандал, одним із прикладів може послужити ікони «Всевидяче око» або «Неопалена купина». Також багато елементів, мозаїк у готичних соборах. Якщо їх уважно розглянути ці зображення є справжнісінькими мандалами.

Мистецтво мандали наразі переживає новий етап розвитку. Існують мандальні шаблони для розфарбовування. Річ у тім, що у процесі створення чи розфарбовування циклічного малюнка мандали, знаходять вихід глибинні емоції людини, відбувається психоемоційне розвантаження та досягаються психотерапевтичні цілі, що задає собі людина, на початку процесу. Задля

досягнення кращого ефекту, повісьте готове зображення на певне місце, де ви будете її бачити найчастіше. Це не стосується мандал гніву, страху чи ін., які рекомендують знищити, відпускаючи емоцію. Вивчайте свій малюнок, згадуючи, про що ви думали у той чи інший етап його створення. Це закріпить сприятливий результат.

Відомий психіатр та дослідник глибинної психології людини, основоположник аналітичного спрямування в психології, Карл Гюстав Юнг, став одним із перших у Європі, хто підійшов до вивчення мандал з наукового погляду, та створив першу мандалу в 1916 році, і за два роки практики, створив багато неповторних зображень [4]. Він з'ясував, що кожна його мандала відображає внутрішній стан на момент малювання [4].

Професор відкрив, що за допомогою методики мандал можна виявити унікальну індивідуальність людини, подолати її страхи та зазирнути «всередину» себе. А пізніше він зробив висновок, що сама «мандала» - це цілісність (як він називав її, «самість»), яка виникає тоді, коли все гармонійно. Це найпотужніший архетип, він часто присутній у сновидіннях. Це жіноча постать, символ народження нового життя, материнства, а в широкому значенні, символ всієї світобудови. В даний час зображення цих фігур широко використовується в психотерапевтичній практиці та психодіагностиці.

У своїй книзі «Мандала: відображення самості» Сьюзан Фінчер пояснює загадку сакрального значення фігури кола, що займає центральне місце не тільки у всіх культурах, а й у природі. Те, з чого зароджується життя – яйце, насіння, має округлу форму [4]. Наша планета кругла, і навіть атоми в клітинах рухаються своїми круговими орбітами, і виходить, що людина несе у собі генетичну пам'ять сприйняття кола, закладену ще під час перебування у круглому материнському утробі [24].

Регулярна робота з мандалами призведе до стану гармонії з навколишнім світом.

Концентрація на процесі дозволяє зосередитися та створює ґрунт для вирішення внутрішніх конфліктів, стан людини значно змінюється. Був

проведений один арт-терапевтичний сеанс, у Kirche Jesu Christi der Heiligen der Letzten Tage (м. Метвайде, Німеччина), що описаний нижче (див. Додатки Б, В).

Тема: «Пропрацювання емоції гніву у дітей, через методи мандалотерапії».

Мета: виявлення та заміщення емоції гніву у певної групи дітей – вимушених українських переселенців, через методи мандалотерапії.

Очікувані результати: покращення психологічного стану та настрою 12 дітей за результатами кінцевого опитування, згода кожного брати участь та завершити тренінг.

Характеристика групи учасників: 12 дітей (5 хлопців та 7 дівчат; 7 дітей у діапазоні 5-8 р., 4 дитини 9-10 р., 1 дитина 12 р.).

Роздаткові матеріали: 2 листи А4; тарілки або інші круглі предмети, що можна обвести; «Карта емоцій» (список на зворотньому оберті аркушу, з 8 емоцій); олівці; кольорові ручки.

Наочні аудиторні матеріали: презентація.

Хід роботи: 1) привітання; 2) релаксація «Дихання по квадрату» [38]; 3) «Карта емоцій» [13]; 4) «Мандала гніву» [5]; 5) «Мандала радості» [1]; 6) рефлексія «Потяг» [19; 50] (див. Додаток А).

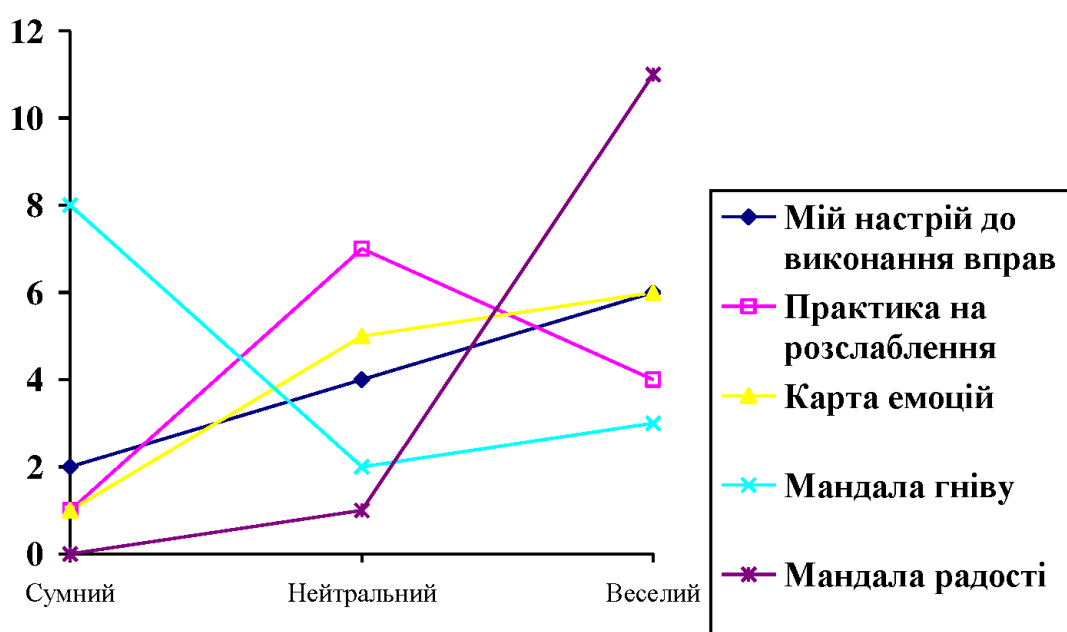

Рис. 3.1. Аналіз результатів опитування «Мій настрій під час...»

Позначення: сум. – сумні смайлики; нейтр. – нейтральні смайлики; рад. – радісні смайлики.

Мій настрій до виконання вправ – 2 сум.; 4 нейтр.; 6 рад..

Практика на розслаблення – 1 сум.; 7 нейтр.; 4 рад..

Карта емоцій – 1 сум; 5 нейтр.; 6 рад

Мандала гніву – 8 сум; 2 нейтр; 3 рад.

Мандала радості – 1 нейтр; 11 рад.

Висновки: отже, за результатами проведеного нами тренінгу (див. рис. 3.1), настрої дітей-українських переселенців, з початку до кінця тренінгу змінився з 2 сумних, 4 нейтральних і 6 радісних, на 1 нейтральне та 11 радісних ставлень, а також у відгуках про тренінг, деякі діти зазначили, що дійсно відпустили напруження; деякі як просто гарно погралися та зарядилися позитивною енергетикою; у деяких просто загальне самопочуття покращилось, але дитина не знає, як це описати.

Також варто враховувати те, що на оцінку дитини може впливати так і тяжіння до чужої думки, друзів, бажання бути схожим, бажання привернути увагу або здаватися кращим, хорошим.

Додаткова інформація щодо тренінгу: інтерпретація зображень. Існує чітка класифікація інтерпретацій, але у випадку з дітьми, інтерпретація для кожної дитини може бути своя, адже всі індивідуальні (наприклад для одного, хмари – це сум, дощ, біль, а для іншого – улюблена погода, подарунок, візерунок на улюбленій кофтинці і т. п.), тому обов'язково попередньо створити «Карту емоцій».

Таким чином ми створюємо карту емоцій, за якою батькам, дитині, при можливому самостійному використанні такої методики у майбутньому, буде простіше інтерпретувати певні малюнки, без спеціально наданої інтерпретації. Згодом, при довгостроковому використанні цієї техніки, від сеанса до сеанса, клієнт може прослідкувати, як змінюється як зображення карти, так і певне мандали.

Також варто звернути увагу на розмір зображень у колі мандали, бо чим більший символ – тим більш виражена проблема, тим сильніші емоції.

Про яскравість вираження емоцій, також можуть свідчити натиск на олівець, ручку чи т. п., й кількість повторювальних рухів, на одному й тому ж місці. Таким чином, дитина намагається закарбуватися, запам'ятати, пропрацювати, пережити певні спогади, досвід, щодо цього символу чи кольору.

Специфічна поведінка дитини. Якщо соціальний працівник бачить занадто ритмічну, емоційну поведінку дитини під час знищення мандали або малювання, це свідчить про вираженість емоцій, травмованість, бажання позбутися, або якщо у мандалі радості – навпаки, здобути цей досвід. Іноді така поведінка може спричинити збудження й інших дітей, або вихід за рамки контролю, самої дитини. Тож в такому випадку, соціальному працівникові варто приділити більше уваги цій дитині, розпитуючи про символи, допомагаючи їх краще усвідомити та виразити. Адже розмова, може компенсувати масштаби тих емоцій, що вітчуває дитина, і не може вмістити та вимістити, через їх всепоглинаючу силу, та природньою не сформованість механізмів контролю.

Якщо дитина поводиться тихо, але соціальний працівник бачить на її зображенні дуже багато темних кольорів, ломаних ліній, жорстких натисків, то він повинен спитатися, що для цієї дитини означають ці кольори, незалежно від «Карти емоцій». Бо хтось може любити готичних барбі, або намагається походити на рок-виконавця (але у такому випадку, у «карті» та мандалі, повинні бути присутні інші життєрадісні кольори, і вчасно помітивши це, соціальний працівник має зацентувати увагу на тому, що кумир – це окрема особа, що є лише частиною внутрішнього світу дитини, та окрім нього, дитина має ще певні інтереси, що варто відобразити, звісно за бажанням клієнта). У іншому випадку, діти вчать нарядати «маску», під назвою «Все добре», і такі випадки потребують детальної діагностики та подальшої роботи, можливо навіть долучаючи дитячих психологів, соціальні служби та ін.

Отже, надану проблематику досліджували такі вчені, як Адріан Хілл, Маргарет Наумбург, Едіт Крамер, Тармо Пасто, Харет Мальчіоді та ін.

Отже, у контексті нашої кваліфікаційної роботи, уточнення основних дефініцій, є ключовим аспектом, оскільки надана праця, спрямована на дослідження ефективності арт-терапії у контексті соціальної роботи з дітьми, взаємодії та практичних досліджень у цій галузі. Розуміння цього допоможе вибудувати найкращі тактику та стратегії з подолання негативних станів, або ж стане чудовою базою, для виявлення та покращення певних аспектів особистості клієнта, для ліпшого саморозуміння та саморозвитку.

Отже, кожна дитина виявляє себе по різному, і соціальному працівникові варто використовувати індивідуальний підхід до кожного, щоб сформувані неупереджене, надійне ставлення та інтерпретацію результатів. Важливими, під час проведення тренінгу, є попередня підготовка, увага до деталей та відсутність нервової атмосфери, відволікаючих факторів.

ВИСНОВКИ

Отже, методи арт-терапії, можуть бути корисним, безпечним середовищем, для вирішення різноманітних потреб дітей у диференційованих контекстах.

Надану проблематику досліджували такі вчені, як Адріан Хілл, Маргарет Наумбург, Едіт Крамер, Тармо Пасто, Харет Мальчіоді та ін..

У контексті нашої кваліфікаційної роботи, уточнення основних дефініцій, є ключовим аспектом, оскільки надана праця, спрямована на дослідження ефективності арт-терапії у контексті соціальної роботи з дітьми, взаємодії та практичних досліджень у цій галузі. Розуміння цього допоможе вибудувати найкращі плани з подолання негативних станів, або ж стане чудовою базою, для виявлення та покращення певних аспектів особистості клієнта, для ліпшого саморозуміння та саморозвитку.

Основними принципами арт-терапії з дітьми є: етика проведення досліджень; згода та інформованість; справедливість; добробут та безпека; конфіденційність та приватність інформації; використання наукових методів; врахування контексту; участь дітей; оцінка ефективності; вдосконалення. Та такі методи: проведення систематичного аналізу літератури та наукових джерел; квалітативні дослідження; кількісні дослідження; студії випадку; метааналіз.

При визначенні спектра впливу, варто пам'ятати, що перш за все, до обов'язків соціального працівника, входить спектр підтримки, організації забезпечення ресурсами та стейкхолдерами, фасилітації, збору даних, взаємодії з батьками та дітьми, тобто

Арт-терапія включає в себе багато підходів та методів, які майже неможливо описати у одній роботі, тож тут висвітлені найважливіші з них.

Також вона є динамічним полем, і підходи та методи можуть змінюватися з часом, в залежності від контексту кожної країни та індивідуальних потреб клієнтів.

Робота кожної з організацій, є важливим елементом, що допомагає дітям

в інтеграції – вимушено переміщених осіб. Статистика біженців поповнюється з кожним днем, але світ не перестане ставати кращим поки є небайдужі спеціалісти.

Кожна дитина унікальна, і соціальному працівнику варто використовувати індивідуальний підхід до кожного, щоб сформувані неупереджене ставлення та інтерпретацію результатів. Важливими, під час проведення тренінгу, є попередня підготовка, увага до деталей та відсутність нервової атмосфери, відволікаючих факторів.

Впровадження арт-терапії в практику соціальних працівників, є дієвим інструментом для інтеграції, знайомства, діагностики, комунікації та розвитку дітей – вимушених українських переселенців в Німеччині.

За результатами проведеного нами тренінгу, настрої дітей-українських переселенців, з початку до кінця тренінгу змінився з 2 сумних, 4 нейтральних і 6 радісних, на 1 нейтральне та 11 радісних ставлень, а також у відгуках про тренінг, деякі діти зазначили, що дійсно відпустили напруження; деякі як просто гарно погралися та зарядилися позитивною енергетикою; у деяких просто загальне самопочуття покращилось, але дитина не знає, як це описати.

Основними рекомендаціями, для розвитку використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною, перш за все є участь спеціаліста у спеціалізованих тренінгах та семінарах, для поглиблення знань та розвитку навичок. Також у розвитку навичок допомагають супервізія, менторство, взаємодія з іншими спеціалістами, можливо навіть дотичних областей знань, для отримання конструктивного фідбеку та підтримки у професійному зростанні. Можливо також проводити наукові дослідження, взаємодіяти з іншими вченими. Важлива підтримка, з боку держави та батьків дітей, залучення батьків і опікунів до процесу арт-терапії та співпраця з ними для підтримки розвитку дитини [15].

Також варто забувати, що соціальний працівник, в процесі арт-терапії є більше помічником з організації, збору інформації, аналізу даних, фасилітатора, комунікатора між стейкхолдерами, батьками, арт-терапевтом, дітьми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арт-терапія, мистецтво заради лікування. 2015. URL: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/art-2f> (дата звернення: 05.05.23).
2. Арт-терапія : види, методика та кому потрібна. 2021. URL: <https://struchaieva.art/uk/blog/art-terapiya-vidy-metodiki-i-komu-nuzhna> (дата звернення: 05.05.23).
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень. Суми : СумДПУ імені Макаренка А. С., 2016. 260 с.
4. Виговська М. Що таке мандалотерапія і як вона допомагає справлятися зі стресом. 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7e8ys_LDZnk (дата звернення: 05.05.23).
5. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практ. посіб. Вид. 2-е, випр. та доповн. Київ : Золоті ворота, 2016. 202 с.
6. Про охорону дитинства : Закон України. ВРУ. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 02.06.23).
7. Про соціальні послуги : Закон України. ВРУ. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 25.06.23).
8. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України. ВРУ. 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 02.03.23).
9. Стаття 47 Конституція України ВРУ. 2002. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/108578> (дата звернення: 02.05.23).
10. Вознесенська О. Л., Скнар О. М., Бреусенко-Кузнецов О. А., Деркач О. О., Мова Л. В. Енциклопедичний словник з арт-терапії. Київ : Видавець ФОП Назаренко Т. В., 2017. 312 с.
11. Заболотна Н. Арт-терапія у психологічному супроводі дітей, що зазнали насильства. *Дитинство без насилля : суспільство, школа і сім'я на*

захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнар. науково-практ. конф., 2014. ТНПУ. Тернопіль, 2014. С. 538–540.

12. Земля Бердичівська. Арт-терапія – мистецтво заради лікування. URL:<https://www.zb.zt.ua/> (дата звернення: 02.05.23).

13. Калька Н. Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Львів, 2020. 232 с.

14. Кость Л. І. Використання арт-терапевтичних методів роботи з дітьми підліткового віку ; ТНТУ ім. І. Пулюя. 2022. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/38412> (дата звернення: 01.05.23).

15. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей : метод. рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 218с.

16. Кубицький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2015. 300 с. https://pedagogy.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/03/A_2015.pdf (дата звернення: 01.05.23).

17. Михайлова І. В. Особливості використання методів арт-терапії в психокорекції турботи про себе в ранній юності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 7. С. 40–43.

18. Морган Буш. Adrian Hill, UK founder of Art Therapy by Morgan Bush, Intern 2005. URL: <https://arttherapycentre.com/blog/adrian-hill-uk-founder-art-therapy-morgan-bush-intern/> (дата звернення: 01.05.23).

19. Наливайко А. Ю. 7 прийомів рефлексії з учнями початкових класів / Всеосвіта. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/news/7-pryiomiv-refleksii-z-uchniamy-rochatkovykh-klasiv-6051.html> (дата звернення: 01.03.23).

20. Озтурк І. Робота в Німеччині : що треба робити та скільки платять українським біженцям. 2023. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/unimechchinu-na-sezon-shcho-treba-robiti-ta-skilki-platjat-ukrajintsjam-932906.html> (дата звернення: 01.04.23).

21. Осадчук Л. «Швидка допомога» : мистецтво орігамі. *Психолог. Шкільний світ*. 2005. № 41. С.12.

22. Пісарєва А. Петриківський розпис. 2023. URL: <https://www.trier-ua.de/shared-gallery/dc35c85f-6f41-450c-8979-4952e7953940> (дата звернення: 05.05.23).
23. Плюснина А. Психологічна підримка. 2023. URL: <https://www.trier-ua.de/seniors> (дата звернення: 04.05.23).
24. Тараріна О. В. Психологія. Заняття. Арт-терапія в роботі з дітьми та дорослими. Мандалотерапія. На урок. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/psihologiya-zanyattya-art-terapiya-v-roboti-z-ditmi-ta-doroslimi-27163.html>. (дата звернення: 15.05.23).
25. Рибак О. Арт-терапія в роботі з розумово відсталими дітьми. *Дефектолог*. 2015. № 4. С. 7–9.
26. Світовий досвід садочків 2019. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/metodychni-rekomendatsiyi-doshkilna/ditya_chimi-sadkami-svitu.pdf. (дата звернення: 24.03.23).
27. Семенова Л. Мандалотерапія з дітьми. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gdTsFw7EsJ4> (дата звернення: 01.05.23).
28. Склярєва Л. В. Основні методи арт-терапії у роботі практичного психолога. *На урок*. 2019. URL: <https://naurok.com.ua/osnovni-metodi-art-terapi-u-roboti-praktichnogo-psihologa-119428.html> (дата звернення: 05.04.23).
29. Скнар О. М. Енциклопедичний словник з арт-терапії / Скнар О.М., Вознесенська О.Л., Бреусенко-Кузнецов О.А. Київ : ФОП Назаренко Т. В., 2017. 319 с.
30. Технології соціально-профілактичної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. проф. Капської А. Й. Київ : Логос, 2000. 372 с.
31. Устінов О. В. Арт-терапія як метод соціалізації та адаптації людей із психічними розладами. 2013. URL: <https://www.umj.com.ua/article/59900/art-terapiya-yak-metod-socializacii-ta-adaptacii-lyudej-iz-psixichnimi-rozladami> (дата звернення: 03.04.23).
32. Янчишин В. Н. Інтуїційне музиціювання – цікавий напрям арт-терапії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 12. С. 6-12.

33. Carla van Laar. Anja Zimmermann – interview. What can we learn from the Netherlands about Bachelor level Arts Therapy training? 2020. URL: <https://carlavanlaar.com/anja-zimmerman-interview-what-can-we-learn-from-the-netherlands-about-bachelor-level-arts-therapy-training/> (дата звернення: 02.05.23).
34. Cathy Malchiodi. Edith Kramer: Art (Therapy) Tells the Truth. *Psychology today*. 2014. URL: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/arts-and-health/201402/edith-kramer-art-therapy-tells-the-truth> (дата звернення: 02.05.23).
35. Deutscher Fachverband für Kunst- und Gestaltungstherapie. The Association. 2020. URL: <https://www.dfkg.de/page.cfm?id=1427> (дата звернення: 03.05.23).
36. European Federation of Art Therapy: EFAT. The story of EFAT. 2018. URL: <https://www.arttherapyfederation.eu/history.html> (дата звернення: 01.05.23).
37. Expressive Arts Therapy and Integrative Somatosensory Psychotherapy in Trauma Healing and Recovery. 2023. URL: <https://www.cathymalchiodi.com/> (дата звернення: 02.05.23).
38. Prometheus. 2.2. Техніка емоційної стабілізації «Дихання квадратом» Prometheus. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mCigVXYXgkA> (дата звернення: 05.05.23).
39. Struchaieva Art. Арттерапія: види, методики та кому потрібна. 2021. URL: <https://struchaieva.art/uk/blog/art-terapiya-vidy-metodiki-i-komu-nuzhna> (дата звернення: 02.05.23).
40. Tarmo Pasto. The Space-Frame Experience in Art. 2002. URL: <https://doi.org/10.1080/00043249.1966.10794290> (дата звернення: 01.05.23).
41. The American Art Therapy Association. 2002. URL: <https://arttherapy.org/about/> (дата звернення: 11.05.23).
42. The Art Therapy Italiana. 2020. URL: <https://www.iacaet.org/art-therapy-italiana/> (дата звернення: 23.04.23).
43. The Australian, New Zealand and Asian Creative Arts Therapies Association (ANZACATA). What is ANZACATA? 2022. URL: <https://www.anzacata.org/About-ANZACATA> (дата звернення: 23.04.23).

44. The British Association Of Art Therapists. our history. 2023. URL: <https://baat.org/> (дата звернення: 01.05.23).
45. The Canadian Art Therapy Association. Origins. 2023. URL: <https://www.canadianarttherapy.org/organization> (дата звернення: 02.05.23).
46. The International Expressive Arts Therapy Association. WELCOME TO IEATA. 2017. URL: <https://www.ieata.org/> (дата звернення: 03.05.23).
47. Ukrainer in Trier. Хо́да вишиванок. 2022. URL: <https://www.trier-ua.de/shared-gallery/a71b6490-d777-4eca-bd22-d8895f991cc0> (дата звернення: 01.05.23).
48. Ukrainer in Trier. Виступ українського гурту Мавка. 2023. URL: <https://www.trier-ua.de/shared-gallery/6a2a5f1e-9a3b-43e8-8aa5-e16b242d8400> (дата звернення: 01.05.23).
49. Ukrainer in Trier. Українські забавки. Майстеркласи та аніматори. 2023. URL: <https://www.trier-ua.de/shared-gallery/503b8a35-5329-4078-bbb3-6e215139c550> (дата звернення: 05.05.23).
50. Ukreinian Ticher. Рефлексія уроку. 2018. URL: https://www.youtube.com/watch?v=aZHE73U1_PY (дата звернення: 04.06.23).

ДОДАТКИ

Додаток А

Використані у тренінгу методики

Назва методики	№	Опис
«Дихання по квадрату»	1	Подивіться в лівий верхній кут і вдихніть, рахуючи до чотирьох
	2	Переведіть погляд у правий верхній кут і затримайте дихання на чотири секунди
	3	Подивіться у правий нижній кут і видихніть, порахувавши до чотирьох
	4	Перемістіть очі в нижній лівий кут і затримайте дихання рахуючи до 4
«Карта емоцій»	1	Соціальний працівник називає емоцію, що написана на зворотньому оберті аркушів учасників
	2	Діти малюють навпроти слова – колір наданої емоції, як вони його вітчують
«Мандала гніву»	1	Дітям пропонується на аркуші А4, обвести завчасно приготований предмет круглої форми, створивши основу – коло мандали
	2	Ставляться питання про те, у яких випадках, діти вітчували гнів, тривогу, образу (бо найчастіше певну ситуацію одразу супроводжують декілька емоцій, і діти можуть їх плутати між собою). Пропонується уявити певну ситуацію
	3	Учасники заплющують очі, і уявляють, як увесь гнів, з усього тіла, переходить до олівця, у їх руках. Пропонується намалювати у центрі кола, емоції, у вигляді образів-символів, зазначаючи, що цей арткуш паперу, зображує всесвіт, а центр мандали – ніби чорна діра. І зараз ми відправимо всі наші негативні емоції у цю діру-мандалу
	4	Дитина повинна назвати мандалу, та записати її назву. Це необхідно для кращого розуміння ситуації, що відбувається
	5	Після завершення процесу, учасникам пропонується знищити ці емоції, через знищення мандали, будь яким безпечним для здоров'я способом, наприклад порізати, порвати, м'яти, пригати на ній, топтати, піджигати чи ін.
«Мандала радості»	1	Дітям пропонується на аркуші А4, обвести завчасно приготований предмет круглої форми, основу – коло мандали
	2	Учасникам пропонується уявити те, що дарує їм радість, помріяти, і пережити, виплеснути ті позитивні емоції, у коло
	3	Рекомендується зберегти зображення, забрати, повісити там, де дитина буде його бачити, задля кращого терапевтичного ефекту

Продовження Додатку А

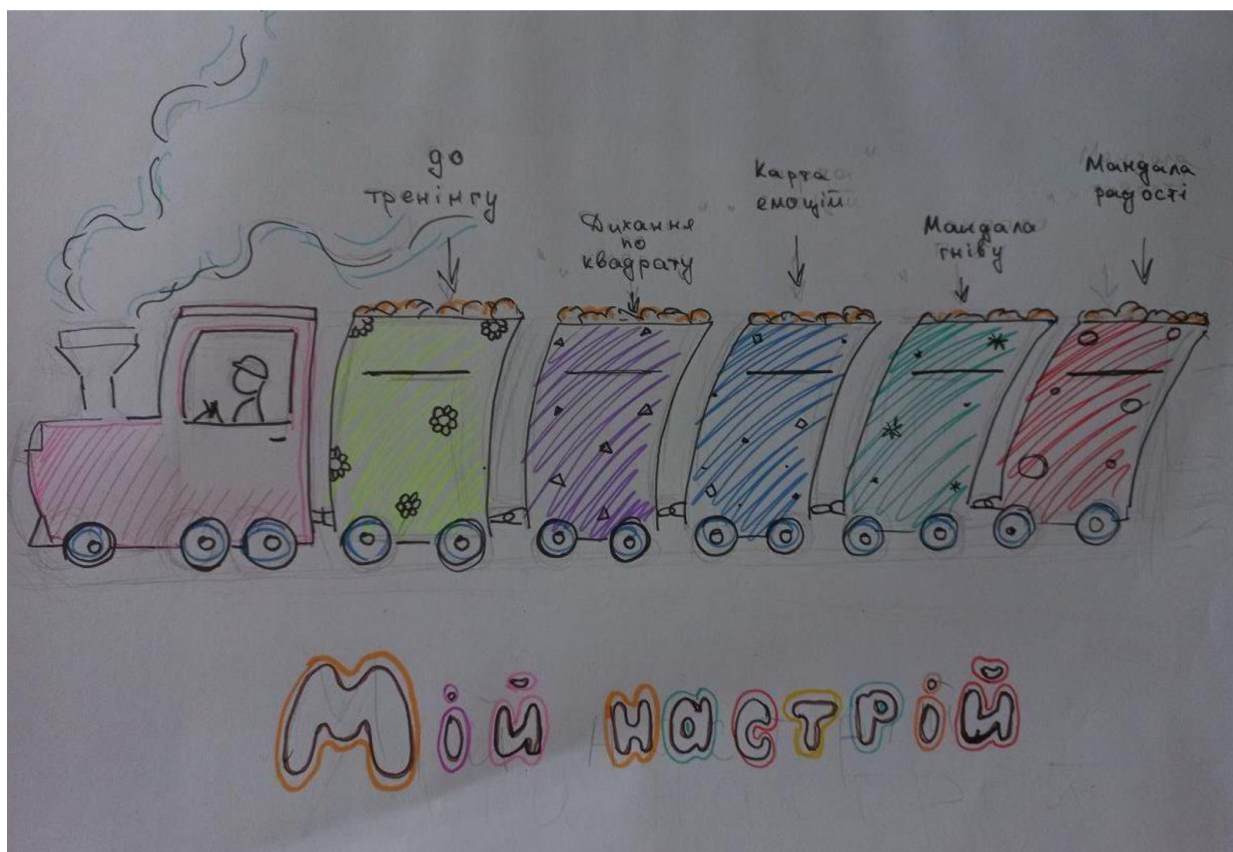
Назва методики	№	Опис
«Потяг»	1	Соціальний працівник роздає кожному учаснику смайлики з зображенням похмурого, нейтрального та усміхненого смайлика
	2	Дітям дають завдання, подумати над тим, «Як я почував себе під час виконання певних вправ, та з яким настроєм я сьогодні прийшов на тренінг»
	3	Діти шикуються у чергу, і пропонується кожному, по черзі, опустити смайлик із зображенням свого актуального на той чи інший час стану, в завчасно підготоване зображення потягу, де кожен конверт-вагон, підписаний назвою етапу тренінгу (мій настрій до виконання вправ, практика на розслаблення, карта емоцій, мандала гніву, мандала радості). Ця вправа наочно демонструє зміну стану дітей у групі

Арт-терапевтичний процес

Рисунок-рефлексія «Потяг»

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Турило Дарина Андріївна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: dturilo.00@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі з дитиною» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Турило Д.А.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Широбокова О.О.